

РЕЦЕНЗИЯ

на представените от гл. ас. д-р Клара Асенова Стаматова
научни трудове във връзка с участие в обявен конкурс за доцент по 2.4.
религия и теология (история на религиите), ДВ, бр. 80/14.10.2011 г.

Рецензент: доц. д-р Димо Кръстев Пенков, СУ “Св. Климент Охридски”
Богословски факултет

Гл. ас. д-р Клара Стаматова участва като единствен кандидат в обявен конкурс за “доцент” за нуждите на Богословския факултет на СУ “Св. Климент Охридски” с монографичен труд “Ислямската представа за Иисус Христос (православно-богословско изследване)”, С., 2011, с една студия на тема “Етиката на Мохамед”, отпечатана в ГСУ – БгФ, т. VI, С., 2008, едно учебно помагало “Ако любов нямам...”, С., 2006 и десет статии в научни списания и сборници.

Като научно богословско изследване монографичният труд **“Ислямската представа за Иисус Христос (православно-богословско изследване)”** има за предмет проблематика, свързана с един твърде дискуссионен въпрос за религиознанието. Разбира се, това не е първото проучване по този въпрос, но то е резонно и естествено продължение на трайните интереси на д-р Клара Стаматова, свързани с исляма – от времето на нейното докториране до днес. Нестихващите коментари във връзка с въпросите действително ли християните и мюсюлманите вярват в един и същи Бог, Христос в мюсюлманството, Иисус Христос в Корана, християнско – ислямския диалог и много други очертава сериозните основания, довели до появата на този труд.

В структурно отношение представеният труд се състои от предговор, увод, три глави със съответните бележки, заключение и списък на използваната литература. Общият им обем е 229 страници. Литературата е разделена традиционно на извори и интерпретационни трудове. В изворите присъства логично “Корана”, ползван единствено в българския и руския му

превод, няколко основни арабски извори и съчинения, свързани с темата, както и светоотеческа литература по разглеждания проблем. За мен е проблематично използването на несанкционирания превод на Новия Завет (ББД, С., 2002), от който са взети и съкращенията при цитирането на библейските посочки, макар че и това не е последователно спазвано (вж. напр. с. 147, 206). Коментарните текстове са от престижни автори, познавачи на разработваната тема.

В представения монографичен труд прави впечатление творческото усърдие на автора, което заслужава адмирации и висока оценка, не само поради литературните и научни достойнства на текста, но и поради дълбочината, с която се осъществява основната цел – ислямската представа за Иисус Христос. За съжаление, тази констатация е валидна единствено по отношение на третата глава, озаглавена “Иисус Христос и ислямът – доктринални различия в съпоставителен план” (с. 121 – 203). По отношение на първа и втора глава, обаче, у мен се пораждат някои недоумения, като, например, доколко този опит за представяне на основите на ислямската вяра и етос има отношение към изследвания проблем, тъй като той вече нееднократно е бил разглеждан в други публикации и учебни помагала от същия автор, включително докторската ѝ дисертация. На второ място, доколко този опит се осъществява в духа и традицията на родното ни систематическо богословие, без, разбира се, да се подлага на съмнение, че този опит е оправдан в главната си цел. Същевременно, може да се отбележи наличието на собствен селективно-оценъчен подход на ползваната литература и библиографска осведоменост, достатъчни за обосноваване и резултатно решаване на поставените в уводната част цели и задачи. В увода, по един ясен и аргументиран начин, се формулира основната цел като “опит за отговор на един важен за християните въпрос: каква е ислямската представа за Иисус Христос?”. Очертава се актуалността на разглежданата тема, определят се задачите на изследването, заявява се методологията, по която ще бъдат реализирани те. Безспорно достойнство на работата е това, че авторът

успява да открие собствено измерение на проблема, заявено като “опит за по-пълно обгръщане на ислямската представа за Иисус Христос, чрез разкриване на ислямските аргументи (отнасящи се до Неговата историчност – б. моя) и осъществяване на съпоставителен анализ с християнството”. Първа и втора глава са посветени на зараждането на исляма, делото на пророка Мохамед, теократичния модел на управление на ислямското общество, кораничните представи за Аллах, ролята, мястото и крайната съдба на човека и т.н., които аз схващам като едно общо въведение в исляма . Както вече отбелязах, тя е разглеждала тези проблеми нееднократно и по мое скромно мнение тяхното включване в текста е не особено уместно. Може да се предположи, че авторът има своите основания за тяхното включване, които вероятно ще бъдат коментирани от специалистите в тази област. Аз бих искал да взема отношение по-специално към третата глава, която е и сърцевината на работата по поставения проблем.

В духа на един правилно възприет богословски подход д-р Кл. Стаматова разглежда ислямската представа за Иисус Христос през призмата на православно-християнската мисъл, опит и духовност, като я поставя в христологичен контекст. Акцентите са върху Въплъщението на Словото, Второто лице на Св. Троица (срв. Иоан 1:14), както и Христос – “Последният Адам” (срв. 1 Кор. 15: 45). Образът на Иисус Христос “проблясва” в Корана и ислямската традиция в един твърде фрагментарен и изопачен вид – “плод на различни еретични интерпретации”. Всъщност, това не е някаква новост, тъй като и досега в мюсюлманския свят все още продължават да разглеждат християнството като “деформирана форма на божествено низпослание”. В хода на своята работа върху поставения проблем д-р Кл. Стаматова очертава основните разлики в двете традиции, които в синтезиран вид се отнасят към основни християнски истини, каквито са вярата в тайната на Св. Троица и тайната на Боговъплъщението – т.е. в божествената природа на Иисус Христос. Както е добре известно, което се вижда и в представения текст, мюсюлманите почитат Христос като велик пророк, но отхвърлят кръста и най-

вече неговото значение за спасението на човечеството. Кръстът остава “скандал” и “лудост” за класическата мюсюлманска мисъл, която реагира негативно на основния опит на християните в благочестието. Във връзка с този аспект на проблема, конкретно очертан от автора като “Христовата смърт на кръста – победа на страдащата любов”, д-р Кл. Стаматова се спира на догматичните съборни документи на Църквата, където се поставят догматичните рамки, в които се интерпретират именно събитията от идването на Спасителя на света, отразени в новозаветните текстове и предричани от божествените пророци в Стария Завет. Отражена е и литургичната ни традиция, която е едно от най-автентичните свидетелства за това догматично съборно съзнание. Според мен, като слабост може да се отчете фактът, че не е отделено достатъчно внимание на теосиса, въздигането на човека във Въплъщението, където е истинският акцент на православно-християнското разбиране за спасението. Оттук произтича и известна несъразмерност в разглеждането на проблема, тъй като е отделено достатъчно внимание на обратното движение, снизхождането на Бога.

Монотеистичната линия на исляма, която се обосновава като вярата на Авраам, Исаак и Иаков, посредством своеобразен поглед назад към библейската история спира дотук. Богът в православно-християнската традиция е “Бог на Авраам, Исаака и Иакова, Бог на Иисус Христос”, но Той е винаги Троица – Отец, Син и Св. Дух. Именно това ислям не може да приеме, именно тази истина на християнството за него е “съдружаване”, и оттук вече проличават съществените различия с християнството – отхвърлянето на триипостасния Бог (Срв. Коран, Сура 4:171), Богочовешката личност на Иисус Христос, извършеното от Него спасение, посредством кръста и възкресението. Ислямът, според архиеп. Анастасий Янулатор, в своето вероучение остава на нивото на този “първичен стадий на религиозния опит” и поради тази причина остава без надеждата и смиреното очакване на “икономията на Духа” и без вярата, че Св. Дух “присъства навсякъде и изпълва всички неща”. По мое скромно мнение, именно в тази посока трябваше да се насочат основните

усилия на д-р Кл. Стаматова и тя да доразвие и задълбочи богословските постановки на архиеп. Анастасий Янулаторос, към които безспорно се придържа.

Обективността изисква да подчертаем и практическото приложение на този текст, като основно пособие по задължителната дисциплина “Образът на Иисус Христос в исляма” в магистърска програма “Вяра и живот”. Това уточняване е важно, тъй като този текст не е самоцел, а е надградане в традицията на дисциплината “История на религиите” от времето на проф. архим. Евтимий Сапунджиев, проф. д-р Борис Маринов, проф. д-р Иван Панчовски, проф. д-р Николай Маджуров до наши дни. Безспорно, написаното от тях е в различна насока, но то не е изгубило своето значение именно в традицията на този богословски профил.

В студията “**Етиката на Мохамед**” вниманието на автора е насочено към някои “по-важни страни” от ислямската етика. Направени са и паралели с християнството, които, според автора, макар и бегли, са полезна основа за бъдещи разсъждения и изследвания. Студията кулминира в социално-етичните измерения на съвременния християнско-ислямски диалог. Той се разбира от автора като опит за преодоляване на исторически натрупалите се предубеждения и изработване на ефективни механизми за регулиране на възникващите конфликти, както и адекватни механизми за общуване, изградени върху фундамента на взаимното обогатяване и приемане на “другостта” без налагане на собствени ценности и модели. Интересно е да се отбележи, че този “синдром” на страха от другия, страха да надникнеш в другия, се “маскира” винаги като борба за чистота. Налице е едно премерено пледиране за религиозна търпимост и “комуникация”, но в контекста на исконната православна светоотеческа традиция. Авторските оценки по този толкова дискуссионен въпрос са в умерено-балансиран тон.

Учебното помагало “**Ако любов нямам...**” са няколко студии и статии с научно-познавателна и академично-научна стойност, обединени в едно книжно тяло. Особен интерес и пряко отношение към участието в конкурса

представляват разработките, посветени на трите световни религии – индуизъм, будизъм и ислям.

Приложени са още десет статии, публикувани в научни списания у нас и чужбина, посветени на междурелигиозния диалог и критичния анализ на някои съвременни сектантски движения. Те илюстрират богословската грамотност и култура на автора. С научната си продукция д-р Клара Стаматова се откроява като надежден богослов с възможности за развитие в областта на историята на религиите и разгръщане на тази много динамично развиващата се дисциплина.

В заключение следва изрично да се подчертае, че въпреки посочените критични бележки, представеният труд е изграден върху православна методология с библейска, светоотеческа и догматична аргументация, което води до правилното творческо разрешаване на поставените цели и задачи. Паралелно с това, от съществено значение са и отличните отзиви за преподавателската дейност на д-р Клара Стаматова с неоспорим принос за повишаване нивото на учебния процес в Богословски факултет на СУ “Св. Климент Охридски”. При окончателния баланс на положителните и слаби страни в монографичното изследване и съпътстващите го студии и публикации следва да се отбележи, че със своя специфичен академичен профил, религиозно-философска компетентност, терминологична точност и научен принос при разработване на поставените проблеми, научната продукция на д-р Кл. Стаматова отговаря на критериите за подобен род изследвания.

Като имам предвид актуалността на разглежданата проблематика, полезността и научно-приложните аспекти на трудовете на д-р Стаматова, убедено заявявам пред членовете на уважаемото научно жури положителната си оценка и подкрепа за повишаването в академичната длъжност “доцент” на д-р Кл. Стаматова.

17.02.2012

София

.....

(доц. д-р Димо Пенков)